

PETR FIALA, MAXMILIÁN STRMISKA

INSULÁRNÍ STRANICKO-POLITICKÉ SYSTÉMY KARIBIKU Příspěvek ke klasifikaci a typologii stranických systémů

Téma tohoto příspěvku může v českém prostředí působit poněkud exoticky a odtažitě; o to víc, že stále ještě zůstává většina problémových okruhů v české politologii nezpracována a jistě někoho napadne, že jsou důležitější témata, jež by si zasloužila naší pozornosti. Přes nepochybnou závažnost tohoto názoru zde však existují i skutečnosti svědčící o nutnosti rozšiřovat tematické oblasti české politické vědy za horizont euroamerických tradičních demokracií a zohledňovat při utváření představy o fungování politických systémů i politicko-sociální realitu mimo tento prostor. Ostatně právě takový přístup odpovídá celkovému posunu v politické vědě a zejména ve srovnávací politologii, jenž byl symbolicky vyjádřen přechodem od *comparative government* ke *comparative politics*. Nejde zde jen o prohloubení výzkumu vnitřní struktury politického systému a zvětšení počtu zohledňovaných kritérií a proměnných nebo pouze o využití nových metod, ale také o rozšíření poznávacího zájmu srovnávací analýzy politických systémů o země Třetího světa. Rozšíření perspektivy výzkumu právě o tuto dimenzi umožňuje jiným způsobem a účinněji prověřovat resp. falzifikovat některé teoretické přístupy, které postulují svoji obecnou platnost pro politický systém nebo jeho subsystemy. To v plné míře platí právě pro systémy politických stran, jež jsou sice podrobovány rozsáhlým komparativním výzkumům a „disponují“ také — ve srovnání s jinými oblastmi politické vědy — rozsáhlou teoretickou a metodologickou výbavou; jež je však nezřídka příliš závislá na evropských modelech. Konfrontace těchto standartních přístupů s nestandardním materiálem může proto přinést pozoruhodné výsledky.

V tomto textu se zabýváme stranicko-politickými systémy „malých“ ostrovních států Karibiku, přičemž způsob výběru a kritérium velikosti bude ještě dále vysvětlen. Zkoumání funkce a povahy systémů politických stran právě na tomto vzorku má několik příčin (výhod): insulární politické systémy této oblasti představují (1.) soubor obdobných subjektů, jež jsou analogické z kvantitativních hledisek, které (2.) mají srovnatelný charakter a jež vykazují (3.) také obdobné

politicko-kulturní vzorce, čímž se zjednodušuje často problematická práce s normativními kritérii.

Z našeho hlediska jsou právě tyto faktory vhodným východiskem pro sledování obecnějších rovin této problematiky. „Malé“ insulární stranicko-politické systémy Karibiku představují zajímavý materiál pro zkoumání vztahu mezi dimenzemi „malý“ a/nebo „insulární“ a podobou jednotlivých systémů politických stran, zvl. jejich formátem a mechanikou. Dalším směrem výzkumu by mělo být studium prolínání rovin lokální, regionální (interregionální) a celostátní (národní) politiky, ke kterému by shromáždění materiálu tohoto typu mohlo být vhodným podkladem.

1. Charakter „malých“ stranicko-politických systémů

Vzhledem k tomu, že označení „malý“ může být pojímáno různým způsobem, je třeba upřesnit, co zahrnujeme pod výraz „malé“ systémy politických stran. Bylo by samozřejmě možné hovořit v této souvislosti rovněž o *stranicko-politických systémech „malých“ států*: obsah těchto termínů se však zcela nepřekrývá a z deskriptivního i heuristického hlediska se zdá výhodnější upřednostnit výše uvedený výraz.

Označení „malý“ zde vztahujeme v první řadě k rozměrům a kvalitě prostředí, rámce či prostoru zkoumaných stranicko-politických soustav. „Malý“ politický prostor nelze přitom dostatečně vymezit pouze podle nabízejících se demografických kritérií, s přihlédnutím k sociálním, sekundárně pak i teritoriálním, ekonomickým či jiným aspektům. Toto hledisko je nutno doplnit především o *institucionální* rozměry či rámec daných stranicko-politických soustav. V této souvislosti nás zajímá v první řadě *velikost legislativních těles* (především „dolních komor“) a tudíž (potenciální) rozměry parlamentní reprezentace jednotlivých stran. Aniz bychom chtěli podceňovat ostatní aspekty, klíčový význam pro vymezení „malých“ *parlamentních* stranicko-politických systémů má z našeho hlediska právě velikost příslušných parlamentních těles, která nemusí být ve všech případech přímo úměrná počtu obyvatelstva, resp. velikosti voličské základny. K celkovému rozsahu voličské základny samozřejmě přihlížíme také, stejně jako k dalším aspektům, jež jsou více či méně relevantní pro adekvátní posouzení „velikosti“ stranicko-politických soustav, avšak vždy v kombinaci s posouzením rozměrů jejich legislativních orgánů.

Teprve na tomto podkladě je možné provést nezbytnou selekci těch ostrovních stranických soustav karibské oblasti, spadajících do rámce parlamentních demokracií, které lze vymezit jako „malé“ systémy. Je zřejmé, že státy s relativně „velkými“ legislativními tělesy a několikamilionovou populací — především Dominikánská republika (stodvacetičlenná dolní komora) nebo Haiti či eventuálně rovněž Kuba (jíž lze *a priori* vynechat z jiných důvodů) — nelze dost dobře zařadit do kategorie „malých“ stranických soustav. Jamajka by sice co do velikosti svého parlamentu (60 mandátů) patrně představovala mezní případ, ovšem s přihlédnutím k počtu populace (více než tři miliony) ani ji nepo-

važujeme za možné a vhodné zařadit do okruhu zkoumaných „malých“ systémů.

Pokud se vzhledem ke zjevným problémům srovnávání stranicko-politických systémů (alespoň formálně) samostatných států a „závislých“ území omezíme výlučně na nezávislé státy karibské oblasti, okruh stranických systémů přicházejících v úvahu se tímto krokem velmi zúží a do jisté míry homogenizuje. To souvisí především s faktem, že ve vymezeném prostoru zbývají bývalé britské kolonie Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Dominika, Grenada, Sv. Kryštof (St. Kitts) a Nevis, Sv. Lucie, Sv. Vincenc a Grenadiny, Trinidad a Tobago. Celková „podobnost“ těchto zemí je vyjádřena i v jejich účasti v Karibském společenství CARICOM (*Caribbean Community*) a s ním souvisejícím Společným karibským trhu CCM (*Caribbean Common Market*), což jsou instituce vzniklé (1973) právě k překonání některých nevýhod, vyplývajících z charakteru zmíněných zemí, jakými je např. malá velikost, geografická izolace, vnější ekonomická závislost apod. Existence těchto kooperativních institucí a jejich deklarované cíle jsou ostatně nepřímým důkazem toho, že výše zmíněná specifická „malých“ insulárních systémů není jen teoretickou konstrukcí.

Tab. 1.: Malé insulární státy v Karibiku
(rozloha, počet obyvatel — odhady z r. 1995)¹

Antigua a Barbuda	442 km ²	65 tis.
Bahamy	13939 km ²	257 tis.
Barbados	431 km ²	256 tis.
Dominika	751 km ²	83 tis.
Grenada	344 km ²	94 tis.
Sv. Kryštof (St. Kitts) a Nevis	262 km ²	41 tis.
Sv. Lucie	622 km ²	156 tis.
Sv. Vincenc a Grenadiny	389 km ²	117 tis.
Trinidad a Tobago	5130 km ²	1271 tis.

Stanovíme-li orientační horní hranici „malých“ parlamentů (dolních komor) na padesát mandátů (či přesněji: *volených poslanců*), přiblížila se tomuto prahu v posledním období pouze poslanecká sněmovna Bahamských ostrovů (počet volených členů byl r. 1987 zvýšen ze 43 na 49), zatímco počet volených poslanců v parlamentech (dolních komorách) dalších zmíněných „malých“ systémů osciloval v průměru kolem hodnoty patnáct. Počtem obyvatelstva (a sekundárně tudíž i voličské základny) náležela většina uvedených ostrovních zemí do pásma mezi hodnotami 100 000 až 300 000, s výjimkou Trinidadu a Tobago (přibližně 1,3 milionu obyvatel); ovšem, po zvážení ostatních hledisek, zvl. velikosti legislativních těles, lze i Trinidad a Tobago zařadit do kategorie „malých“ insulárních stranicko-politických soustav.

¹ Srv. základní údaje o těchto státech dostupné v Databázi Latinské Ameriky Georgetownské univerzity (<http://www.georgetown.edu/LatAmerPolitical/Summary/>).

2. Formát stranicko-politických systémů

Počet relevantních stran či vůbec parlamentních formací (včetně nezávislých poslanců) je ve všech zkoumaných případech poměrně nízký. Již tato okolnost samo o sobě naznačuje, že v okruhu těchto „malých“ stranicko-politických soustav nemá smysl uplatňovat v plné šíři klasické klasifikace a typologie stranických systémů vymezené například Giovanni Sartorim či Klausem von Beymem.² To samozřejmě neznamená, že by jejich úspěšná aplikace byla *a priori* vyloučena; ovšem zároveň je třeba připomenout, že Sartoriho, Beymeho i další schémata byla vypracována pro použití v jiných kontextech a že snaha o jejich mechanickou aplikaci ve specifickém rámci „malých“ stranicko-politických soustav by nemusela být metodologicky přijatelná.

Tab. 2.: Parlamentní politické strany
(počet volených mandátů, rok voleb)³

<i>Antigua a Barbuda 17 (1989)</i>	
Antigua Labour Party (ALP)	15 mandátů
United National Democratic Party (UNDP)	1
Barbuda People's Movement (BPM)	1
<i>Antigua a Barbuda 17 (1994)</i>	
Antigua Labour Party (ALP)	11
United Progressive Party (UPP)	5
Barbuda People's Movement (BPM)	1
Pozn.: UPP vznikla spojením UNDP s ACLM (Antigua Caribbean Liberation Movement) a PLM (Progressive Labour Movement) roku 1992.	
<i>Bahamy 49 (1992)</i>	
Free National Movement (FNM)	33
Progressive Liberal Party (PLP)	16
<i>Barbados 28 (1991)</i>	
Democratic Labour Party (DLP)	18
Barbados Labour Party (BLP)	10
<i>Barbados 28 (1994)</i>	
Democratic Labour Party (DLP)	8
Barbados Labour Party (BLP)	19
National Democratic Party (NDP)	1
<i>Domínika 21 (1990)</i>	

² Srv. Sartori, G.: *Parties and party systems. A framework for analysis. I*, Cambridge 1976. Beyme, K. von: *I partiti nelle democrazie occidentali*, Bologna 1987.

³ Viz volební výsledky v Databázi Latinské Ameriky Georgetownské univerzity (<http://www.georgetown.edu/LatAmerPolitical/Parties/Representacion/>) Srv. materiály k parlamentním tělesům karibských zemí, včetně volebních výsledků v *Parline Database* (<http://www.ipu.org:80/cgi/multigate.exe/retrieve?u=z395r://www.ipu.org:210/>).

Dominica Freedom Party (DFP)	11
Dominica United Workers' Party (UWP)	6
Labour Party of Dominica (LDP)	4
<i>Dominika 21 (1995)</i>	
Dominica Freedom Party (DFP)	5
Dominica United Workers' Party (UWP)	11
Labour Party of Dominica (LDP)	5
<i>Grenada 15 (1995)</i>	
National Democratic Congress (NDC)	5
Grenada United Labour Party (GULP)	2
New National Party (NNP)	8
<i>Sv. Kryštof (St. Kitts) a Nevis 11 (1995)</i>	
People's Action Movement (PAM)	7
Labour Party (LP)	1
Nevis Reformation Party (NRP)	1
Concerned Citizens Movement (CCM)	2
<i>Sv. Lucie 17 (1992)</i>	
United Workers Party (UPW)	11
St. Lucia Labour Party (SLP)	6
<i>Sv. Vincenc a Grenadiny 15 (1989)</i>	
New Democratic Party (NDP) (66,2% hlasů)	15
Labour Party (SVLP) (30,4%)	–
<i>Sv. Vincenc a Grenadiny 15 (1994)</i>	
New Democratic Party (NDP)	12
Labour Party (SVLP)	2
Movement for National Unity (MNU)	1
<i>Trinidad a Tobago 36 (1991)</i>	
People's National Movement (PNM)	21
National Joint Action Committee (NJAC)	13
National Alliance for Reconstruction (NAR)	2
<i>Trinidad a Tobago 36 (1995)</i>	
People's National Movement (PNM)	17
United National Congress (UNC)	17
National Alliance for Reconstruction (NAR)	2

Již letný pohled na stranicko-politický vývoj námi vybraných „malých“ ostrovních systémů ukazuje, že počet relevantních parlamentních formací se pouze zřídka přiblížil nebo dokonce přesáhl — pokud vůbec, tak jen velmi dočasně — hranici čtyř *relevantních* stran (například v některých etapách politického vývoje Sv. Kryštofa a Nevis, Trinidadu a Tobago). Převažuje *formát-model dvou stran nebo omezený pluralismus*. Ani jeden ze zkoumaných systémů nepřesahuje — i při benevolentním počítání relevantních jednotek (stran) — hra-

nici mezi omezeným a extrémním pluralismem, což bylo ovlivněno jak působením britských, případně britsko-severoamerických kulturně-politických tradic a převažujícího většinového volebního systému, tak i velikostí politického prostoru. Ve zkoumaných systémech působily a působí ovšem i tendence k nárůstu počtu stran v závislosti na strukturálních (existujících sociálních, etnických a náboženských konfliktních liniích) i konjunkturálních (štěpení stran podmíněné ideologickou fragmentací i personálními srážkami) faktorech. Vcelku však platí, že logika fungování těchto systémů vedla posléze ve většině případů (alespoň doposud) buďto k opětné redukci počtu *relevantních* formací na dvě až tři anebo k jejich stabilizaci na maximální hranici tří až čtyř jednotek. Efektivní *klasifikace* těchto ostrovních stranických soustav, pokud setrvávají v rámci demokratických, kompetitivních systémů, se tedy prakticky omezuje na dvě hlavní třídy či kategorie: formát-model dvou stran a omezený pluralismus.

Z teoretického hlediska by nebylo vyloučení extrémního pluralismu jakožto reálně se vyskytujícího modelu ve zkoumaném okruhu stranicko-politických soustav příliš důležité, neboť extrémní pluralismus není ani ve „velkých“ vyspělých demokratických zemích obvyklým jevem. Nicméně přece jen se zde vyskytují některé problémy spojené s klasifikací stranických soustav tohoto druhu, které mají zajímavé teoretické aspekty. Jednou z otázek, jež se samy nabízejí již při povrchním pohledu na procesy utváření a vývoje soudobých ostrovních stranických soustav Karibiku, je, jak adekvátně poměřovat fragmentaci v „malých“ systémech. Je zcela zřejmé, že v systémech s „malými“ parlamenty (kolem 15 mandátů) je zcela zjevně *výrazně* omezena možnost a míra *fragmentace a atomizace* stranického spektra (relevantních parlamentních stran), a to způsobem, jenž je *řádově, kvalitativně* odlišný od limitů v tomto směru existujících ve „velkých“ parlamentních tělesech (např. šestisetčlenných). Jiným otevřeným problémem je, do jaké míry počítat s „nezávislými“, nestranickými poslanci; je zřejmé že jeden či dva nezávislí zástupci v „malém“ parlamentu mohou mít značnou váhu a lze si poměrně snadno představit stav, kdy větší zastoupení „nezávislých“ může v daných podmínkách vyústit v erozi *stranického* charakteru parlamentního zastoupení — což je ostatně situace nikoli neznámá například z rovin lokální či komunální politiky ve „velkých“ stranicko-politických systémech.

3. Typologie stranicko-politických systémů

Přejdeme-li ke zkoumání mechaniky „malých“ insulárních systémů politických stran karibské oblasti, dostáváme se — nikoli překvapivě — do neméně komplikovaného terénu, jako v případě klasifikace či posuzování formátu těchto soustav. Vyjdeme-li ze Sartoriho typologie, lze konstatovat, že nás zajímají především následující modely-typy: systém dominantní strany (*predominant party system*), systém dvou stran (jako *typ*, nikoli formát) a umírněný pluralismus.

Pokud jde o systém dominantní strany, poskytuje karibská oblast v uplynulých čtyřiceti letech četné příklady jeho výskytu v poměrně „čisté“ podobě

(nebo zaznamenáváme alespoň přítomnost nepřehlédnutelných tendencí přibližujících logiku fungování stranických systémů tomuto typu). Ve vývoji stranicko-politických soustav Antiguy a Barbudy (*Antigua Labour Party*, ALP), Sv. Kryštofa a Nevisie (*Kitts Labour Party*, KLP), Trinidadu a Tobaga (*People's National Movement*, PNM), Dominiky (DLP a DFP), Sv. Vincence a Grenadin (SVLP a v „prehistorickém“ období PPP, *People's Political Party*) a Bahamských ostrovů (*Progressive Liberal Party*, PLP) lze nalézt poměrně dlouhé etapy existence systému dominantní strany, i když je třeba říci, že až na výjimky (např. Antigua a Barbuda) se od osmdesátých let XX. století četnost výskytu tohoto typu celkově snížila.

Jak zdůraznil G. Sartori, systém dominantní strany může být spojen s různými formáty stranických systémů (od formátu dvou stran až po vysoce fragmentované stranické soustavy). Nelze přitom jednoznačně tvrdit, že formát stranického systému sám o sobě ovlivňuje míru výskytu tohoto typu stranického systému. V „malých“ insulárních stranicko-politických soustavách Karibiku je okruh formátů stranických systémů, přicházejících v této souvislosti v úvahu, poněkud redukován, což souvisí s výše zmíněným omezením míry stranické fragmentace. Tento fakt ovšem nehrál, pokud jde o četnost výskytu uvedeného typu stranického systému, důležitou roli — narozdíl od některých jiných činitelů, spjatých s malou velikostí stranických soustav. Je třeba vzít v úvahu, že v „malých“ systémech existují často velmi silné tendence k personalizaci (stranické) politiky, jež usnadňují vytváření dominantních stran a následně systémů dominantní strany. Ilustraci této tendence lze nalézt například ve vývoji stranicko-politických soustav Trinidadu a Tobaga, Dominiky, Barbadosu, Antiguy a Barbudy, Sv. Vincence a Grenadin atp. I když je v tomto směru ošidné činit jakékoli jednoznačné závěry, není bez zajímavosti dodat, že „malý“ rámec zkoumaných karibských stranicko-politických soustav přinejmenším nezvyšoval „křehkost“ typu systému s dominantní stranou a prolomení logiky takového systému, jak o tom svědčil zejména případ Trinidadu a Tobaga (PNM), si nezdědka vyžádalo velmi vyčerpávající dlouhodobé úsilí a spojení téměř všech významnějších opozičních sil.⁴

Zkoumání systému dvou stran (jako typu) v okruhu „malých“ karibských soustav nepřináší příliš cenných podnětů pro diskusi o typologii systémů politických stran, snad s výjimkou obvyklých problémů s ohraničením tohoto typu vůči typům jiným (systému s dominantní stranou a umírněného pluralismu). Relativně „čistých“, nesporných příkladů systému dvou stran lze ve zkoumané oblasti, bez ohledu na převažující anglo-americkou tradici, nalézt jen málo —

⁴ Stranicko-politický vývoj Trinidadu a Tobaga doznal výraznějších změn, pokud se jednalo o jeho mechaniku, teprve v posledních letech, kdy postupně krystalizovala reálná možnost věrohodné alternativy vůči dominantnímu PNM, podporovanému především afro-trinidadskou urbánní populací. Volby v roce 1995 přinesly vyrovnání poměru sil mezi hlavními soupeři, PNM a UNC (*United National Congress*), jež získaly shodně po 17 mandátech z celkových 36. Spojenectví s NAR (disponující dvěma tobagskými mandáty) umožnilo pak Spojenému národnímu kongresu, opírajícímu se tradičně převážně o rurální indo-trinidadské voliče, zformovat vládu. Srv. *Elections 1995* (<http://ocala.cs.miami.edu/>).

jednalo by se zejména o Barbados (*Barbados Labour Party*, BLP, *Democratic Labour Party*, DLP) a Sv. Lucii (*United Workers Party*, UWP, *St. Lucia Labour Party*, SLP), přičemž tendence k bipartismu se samozřejmě ve větší či menší míře vyskytují i v jiných soustavách (Bahamy: PLP a *Free National Movement*, FNM, atd.).

V podstatě totéž lze prohlásit i o umírněném pluralismu, jehož nejlepším příkladem je, alespoň v devadesátých letech, Dominika (*Dominica Freedom Party*, DFP, *United Workers' Party*, UWP, *Dominica Labor Party*, DLP), zatímco mechaniky stranických soustav na Sv. Kryštofu a Nevisi či popřípadě v jiných ostrovních zemích sice vykazují některé rysy omezeného pluralismu, nicméně jejich přiřazení k tomuto typu je sporné.

Z teoreticko-metodologického hlediska je naopak velmi zajímavý problém stranicko-politických forem polarizace v „malých“ systémech. Sartoriho klasická koncepce spojovala fenomén polarizovaného pluralismu s extrémním pluralismem, ovšem tento formát se v „malých“ soustavách prakticky nevyskytuje. To samozřejmě neznamená, že by „malé“ stranicko-politické systémy byly imunní vůči procesům polarizace. Problémem je, zda se polarizace v „malých“ systémech projevuje — nejen co do svých hlavních, nýbrž i vedlejších rysů — stejně jako ve „velkých“ soustavách; ostatně stejně jako polarizace v lokální (stranické) politice nemusí mít stejnou formu, jako v politice „národní“. Nejde nám v této souvislosti, alespoň nikoli v první řadě, o zpochybňování univerzálnosti a významu zkoumání ideologické vzdálenosti jednotlivých stran v „malých“ systémech (jež by se nejlépe uplatnilo patrně v případě Grenady). Zdá se však, že Sartori nevěnoval vedle klasického pravo-levého dělítky přiměřenou pozornost dělítkům etnickým a náboženským či teritoriálním-regionálním (ostrov proti ostrovu, např. Sv. Kryštof vs. Nevis; Trinidad vs. Tobago; nizozemské Antily: Aruba vs. Curacao), což vedlo ke zjednodušujícímu pohledu na možné formy polarizace a v neposlední řadě k podcenění prvků asymetrie s nimi spojených. Přinejmenším by bylo zapotřebí v této souvislosti rozpracovat náměty na rozšíření klasické typologie stranických soustav a posoudit jejich aplikovatelnost v podmínkách „malých“ stranicko-politických systémů.⁵

Prováděný výzkum přináší řadu otázek, které srovnávací politologie dosud ne zcela zohledňovala nebo na ně odpovídala podle předem daných a neprověřovaných schémat. Především bude nutné se znovu zaměřit na fenomén velikosti a to ve zcela nových souvislostech. Vezmeme-li v úvahu podobu sledovaných stranicko-politických systémů, je zřejmé, že v nich např. ztrácí smysl tradiční rozlišování lokální-regionální-národní (celostátní) roviny politiky (a tudíž i stranicko-politických soustav), a že je zde celý politický prostor výrazně zjednodušen (omezen). To ovšem znamená, že i interakce jednotlivých stran a vůbec fungování celé stranické soustavy je zcela specifické. Analogicky lze předpokládat, že existují i další výrazné rozdíly v kvalitě a kvantitě jednotlivých institucí i funkcí celé organizační struktury, a že tedy pro celé tyto „malé“ politické systémy bude zapotřebí teoretické přístupy výrazně modifikovat. Především v tom smyslu

⁵ Srv. Sartoriu nastíněné „alternativní možnosti“. Sartori, *op. cit.*, s. 228-229.

— což by mohl být předběžný závěr této fáze výzkumu na úrovni hypotézy — že tyto malé stranicko-politické systémy není vhodné posuzovat jako zmenšené, trpasličí varianty „národních“ systémů, ani jako naopak „zvětšené“, „povýšené“ varianty lokálních systémů stran, nýbrž jako specifický typ, jenž si vyžaduje svébytné teoretické vyjádření. Zdá se tedy heuristicky výhodnější posuzovat tyto soustavy nejprve jako stranicko-politické systémy *sui generis*. Je velmi pravděpodobné, že podobný závěr bude platit nejen pro (sub)systémy politických stran, ale i pro „malé“ politické systémy vcelku. Pro potvrzení či vyvrácení tohoto tvrzení bude ovšem nutno rozšířit poznávací zájem i na další malé státy v jiných oblastech, především v Oceánii.